

Haldningar – finst dei? Og er dei i så fall å finne i individa eller i det sosiale rommet mellom dei?

Ei drøfting av haldningsomgrepet ut frå ulike tilnæringsmåtar¹

Av Marit Merete Lunde

1 Innleiing

Haldningar har i fleire tiår i stadig utvida samanhengar vore eit mykje nytta forskingsobjekt, og ordet er ei nemning med høg bruksfrekvens både i faglege samanhengar og i dagleg, lekfolkeleg bruk. Likevel, når ein skal freiste gjere greie for dette omgrepet, syner det seg at det vanskeleg lèt seg definere dekkjande og eintydig. Ein vanske her kan det vere at fagterm og daglegspråksnemning glid over i kvarandre. Dessutan er der ymsande oppfatningar om kva som ligg i omgrepet; bak ueinsarta synsmåtar står til dels ulike teoretiske retningar. Diskusjonen innanfor og mellom desse retningane rettferdiggjør det tilsynelatande reint retoriske spørsmålet ovanfor –

---

1 Denne artikkelen er ein lett bearbeidd versjon av det vitskapsteoretiske innlegget mitt, som vart halde 5. oktober 2004 på Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, som del av dr. art.-graden. Eg vil takke den vitskapsteoretiske komiteen, som var samansett av Helge Sandøy, Anne Granberg og Gunnstein Akselberg, til liks med andre som var til stades under framføringa, for kommentarar og oppbyggjelege merknader. Ei særskild takk går til rettleiaren min, Helge Sandøy, og til Anne Granberg, for uthald gjennom atskillege versjonar. Takk òg til Reidunn Hernes for gode drøftingar og nyttige synspunkt. Tittelen på innlegget mitt var forresten inspirert av innleggstittelen hennar, jf. annan stad i dette heftet.

om haldningar finst. I dette innlegget vil eg sjå litt på korleis haldningsomgrepet har vorte omtala og forklart. Og eg føreset då at haldningar til språklege fenomen kan handsamast som andre typar haldningar.^{2, 3}

Det er særleg to teoretiske retningar det her er interessant og aktuelt å sjå på. Dei er den tradisjonelle sosialpsykologien – det fagfeltet der haldningsomgrepet fyrst kom i bruk som forskingsobjekt – og sosialkonstruktivismen. Den fyrste retninga er helst individorientert, den andre sosialt orientert. Eg kjem etter kvart nærare inn på kva dei to retningane står for når det gjeld haldningar, og skal då freiste trekkje opp skiljelinene mellom dei.⁴ – Utgangspunktet mitt er helst den sosialpsykologiske synsvinkelen, særleg sidan det meste av litteratur og forskning på dette området tradisjonelt har føregått der, og det difor var ein naturleg innfallspurt til emnet.⁵

Det sentrale spørsmålet her vert om haldningar finst som eit noko meir varig fenomen på eit djupare plan i menneskesinnet⁶, eller om dei er meir flyktige av natur og berre er responsar i sosial

2 Sjå Cooper og Fishman, 1974: 7.

3 Dei haldningane som seinare vert konkretiserte her, er språkhaldningar.

4 Når eg heretter nemner sosialkonstruktivistar, eventuelt òg i adjektivform, utan å klårgjere den faglege bakgrunnen, kjem omgrepet til å femne forfattarar både med bakgrunn i sosiologi og i psykologi. Sosiologiske framstillingar eg har sett, tykkjest for meg ha ei sosialkonstruktivistisk grunnhaldning. Sosialkonstruktivistar kan såleis vere bl.a. både sosiologar og psykologar, medan sosialpsykologar, som namnet tilseier, er "berre" psykologar. Eg nyttar òg somme tider nemninga *haldningsgranskar(ar)*. Ho viser då til slike som driv haldningforsking med sosialpsykologisk utgangspunkt, utan at dei for det treng vere psykologar.

5 Faktisk var haldningsomgrepet i si tid så nært knytt til iallfall amerikansk sosialpsykologisk forskning, at somme forfattarar innanfor faget definerte sosialpsykologi som "det vitskapelege studiet av haldningar" (jf. Allport 1935: 798).

6 Mange, t.d. psykomotorikarar, ville truleg seie at haldningar sit både i kropp og sinn, fordi ein i visse samanhengar – m.a. haldningssamheng – ikkje kan skilje dei to klårt frå kvarandre. Her er likevel poenget om haldningar finst i individet i motsetnad til *mellom* individa, og ikkje kvar i individet. Eg held meg no difor til den *mentale* "lokaliseringa" i individet.

omgang med andre menneske, eller om dei er noko av begge delar. Dette har igjen å gjere med kva ein forstår med *haldning*.

2 Definisjonar av *haldning*

Nokre definisjonar kan fortelje litt om kva slag særkje haldningsomgrepet har vorte tillagt, og dessutan litt om forskingsutviklinga på området. Mykje av forskingslitteraturen om haldning er skriven på engelsk, og i engelske ordbøker kjem synsmåtar frå psykologi meir til uttrykk enn i dei norske.⁷ To av tre tilfeldige ordboksdefinisjonar av *attitude* tyder på det. Den eine definisjonen er reint behavioristisk i det han sidestiller eit fast åtferdsmønster med haldning.⁸ Han er då òg eldre enn dei andre ([1911] 1964 mot 1994 og 2003), og står tydelegvis framleis i denne – no forlatne – teoritradisjonen. Dei andre to forklarar *haldningar* bl.a. som eit anlegg eller ei kjensle overfor eit objekt, dessutan som ein tendens eller ei orientering⁹, og som ein anten overlagd eller vanebunden åskodingsmåte¹⁰ – i begge dei siste tilfella altså som noko tileigna. *Dictionary of Psychology* (2001) forklarar *attitude* som eit varig mønster av evalueringsresponsar.¹¹

-
- 7 *Nynorskordboka* (2001), *Bokmålsordboka* (1993) og *Norsk Ordbok* (bd. IV, 2002) forklarar den aktuelle tydinga av *haldning/holdning* delvis ut frå semantisk nærliggjande ord som *innstilling* og *syn* (og til dels omvendt). Det vitnar m.a. om overlappande ordtydingar og uskarpe overgangar mellom omgrepa. No tek neppe definisjonar or ordbøker mynta på ålmenta mål av seg til å vere så fulldekkjande som meir fagleg retta definisjonar freistar vere. Dei er snarare *indikasjonar* på ålmennspråkleg bruk, men er relevante å vise til her fordi dei syner at ordet *haldning* både er vanskeleg å tyde presist og – kanskje òg difor – vert brukt i ulike tydingar.
- 8 “[...] settled behaviour, as indicating opinion; [...]” I *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 1964 (5. utg.; 1. utg. 1911).
- 9 “[...] manner, disposition, feeling, position, etc., with regard to a person or thing; tendency or orientation, esp. of the mind [...]” I *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, 1994.
- 10 “*attitude of mind*: deliberately adopted, or habitual, mode of regarding the object of thought.” I *Oxford English Dictionary*, 1989, tyding 4.a.
- 11 “An enduring pattern of evaluative responses towards a person, object, or issue.”

Historikken over dei meir fagleg retta definisjonane av *haldning* – eller *attitude* – tyder på at det òg i sosialpsykologien har vore vanskar med å definere fenomenet fullgodt.¹² Ei lang rad haldningsdefinisjonar har vorte lagde fram sidan haldningsforskinga tok til sist på 1800-talet.¹³ Dei karakteristikkane eg nemner her, er alle henta frå sosialpsykologiske definisjonar, sidan eg ikkje har funne direkte *definisjonar av haldning* innanfor andre retningar. Haldningar har bl.a. vorte sidestilte med ei kjensle for eller mot eit psykologisk objekt¹⁴, dei har vorte framstilte som eit anlegg eller ein beredskap¹⁵, eller ein disposisjon til å respondere positivt eller negativt¹⁶, som organiserte og konsistente måtar å tenkje, føle og reagere på¹⁷, eller som ein psykologisk tendens uttrykt gjennom positiv eller negativ vurdering¹⁸. Den sosiale og normative dimensjonen ved dei

---

12 Potter og Wetherell (1987: 43) skriv då òg at trass i at førestellinga om *attitude* er ein av dei eldste teoretiske ideane innanfor sosialpsykologi, og at ho har underbygt ei stor mengd med tidvis heilt ulike typar forskning, så har det nøyaktige innhaldet i omgrepet vorte verande noko dunkelt. Dei siterer Allport frå 1935, han slo fram på om at sjølve mangelen på ei presis tyding av ordet *attitude* var eitt av dei trekkja som hadde gjort omgrepet så populært, for slik dekte det over vanskelege teoretiske konflikter.

13 Jf. Fishbein 1967 (etter Thomas 1971: 52): "After more than seventy-five years of attitude research, there is still [...]."

14 Thurstone 1931 (etter Thomas 1971: 21): "Attitude is the affect for or against a psychological object."

15 Allport 1935: 810: "An attitude is a mental and neural state of readiness, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related."

16 Ajzen 1988: 4: "An attitude is a disposition to respond favorably or unfavorably to an object, person, institution, or event."

17 Lambert og Lambert 1964: 50: "An attitude is an organized and consistent manner of thinking, feeling and reacting with regard to people, groups, social issues, or, more generally, any event in one's environment."

18 Eagly og Chaiken 1993: 1: "Attitude is a psychological tendency that is expressed by evaluating a particular entity with some degree of favor or disfavor."

har vorte vektlagd¹⁹, og mange har skilt lite mellom haldning og vane²⁰.

3 Haldningsoppfatningar og -modellar

3.1 Sosialpsykologisk syn på haldningar

Med ei sosialpsykologisk tilnærming fylgjer eit essensialistisk syn på haldningar som inneber at ein reknar nokre haldningar hjå ein person som meir "eigentlege" enn andre. I denne tankegangen kan ein tenkje seg ei inndeling der nokre haldningar ligg djupt i personlegdomen – inn mot ein "kjerne" – og nokre haldningar nærare personlegdoms-"yta".

Somme av definisjonane ovanfor nemner m.a. korleis dei meiner haldningar er strukturerte. Innanfor sosialpsykologien finst der to syn på dette, og skilnaden går på om haldningar er samansette eller ikkje.²¹ Tradisjonen for ein usamansett oppbygning ser på haldning som eit eindimensjonalt fenomen som kan uttrykkjast ved hjelp av ulike intensitetsgrader. Det vil seie at haldning utgjer éin komponent der intensiteten kan målast på ein skala. Haldninga plar i slike høve verte omtala som ei meir eller mindre positiv og/eller negativ vurdering av eit objekt, og vert helst uttrykt gjennom kjensler. Den definisjonen som sidestilte haldning med ei kjensle (jf. ovf.), ser ut til å vere innanfor denne tradisjonen.

Den andre tradisjonen ser på haldning som samansett av tre komponentar. Ein *kognitiv* komponent vedrører røynsler med, kunnskarar om og tankar rundt haldningsobjektet, ein *affektiv* har med kjensler andsynes objektet å gjere, og ein *konativ* har å gjere med handling og åtferd (eller intensjonen om eller anlegget for det).

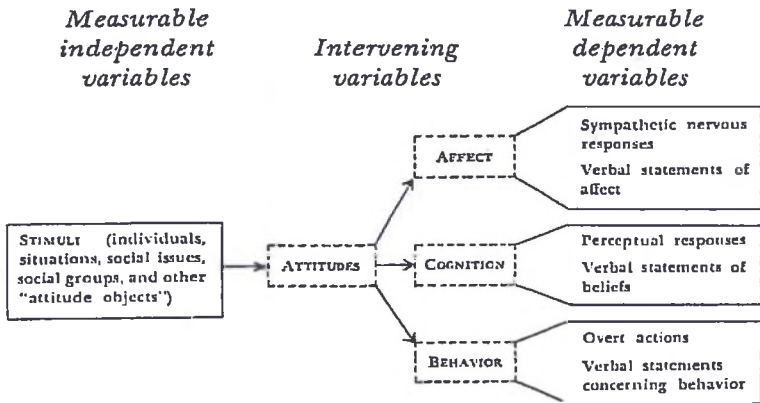
19 Doob 1947 (etter Thomas 1971: 35): "Attitude is defined as: An implicit, drive-producing response considered socially significant in the individual's society."

20 Allport 1935: 809: "The chief weakness of most of them [the definitions] seems to be their failure to distinguish between attitudes, which are often very general, and habits, which are always limited in their scope."

21 Jf. Brehm ofl. 1999: 173–74. (Dei skriv elles "[...] should be defined [...]" – uthevinga er ved meg –, men i framhaldet er det helst *samansetjingar* dei skildrar.)

Milton J. Rosenberg og Carl I. Hovland la i 1960 (Rosenberg og Hovland 1960: 3) fram ein modell over korleis dei meinte stimulansen eller haldningsobjektet verkar på haldninga og vidare på dei tre haldningskomponentane (jf. figur ndf.).

Figure 1. Schematic Conception of Attitudes

Dei sette opp haldningsobjektet og komponentane som målbare variablar – høvesvis som uavhengig og avhengige – med haldning som ein mellomliggjande, ikkje målbar, variabel. Kvar av komponentane vart tillagd ulike typar responsar som igjen til dels kan delast inn i eit medvite og eit umedvite nivå (utan at opphavsmennene nemnde *det* eksplisitt). Kjenslekomponenten kan ha ikkje-viljestyrte responsar og kjensleytringar, tanke- og røynslekomponenten sanseresponsar og ytringar om kva haldningssubjektet trur, og åtferdskomponenten opne handlingar og ytringar om åtferd.²²

²² Mange sosialpsykologar, òg i nyare tid, føretrakkjer å halde dei tre komponentane især, og dei knyter helst *haldning* til det affektive. Grunnen er det ofte manglande sambandet eller samsvaret mellom tanke og kjensle og mellom desse igjen og åtferd. Dette treng likevel ikkje innebere ei så enkel innstilling til uttrykks- og målemetodar som i den som er nemnd ovanfor; haldningar kan ymse i styrke langs både ein positiv og ein negativ akse. Det

Det er viktig å ha for auga at modellen er teoretisk, og at det er vanskeleg å få stadfesta han ved tilgang på gyldige data. Ulike metodar kan nyttast i freistnaden på å få tilgang til alle komponentane hjå informantane. Men dataa vert berre indirekte; anten desse er utsegner eller åtferd, kan som nemnt ikkje sjølve *haldninga* observerast eller målast.

3.2 *Haldningar frå sosialkonstruktivistisk synsstad*

Når det gjeld det andre perspektivet, sosialkonstruktivismen, ligg det i sjølve nemninga – slik eg oppfattar henne – at det sosiale og mellommenneskelege er noko laga, noko som vert skapt og omskapt. Omgrepet *sosialkonstruktivisme* femner om fleire tilnæringsmåtar, men dei har alle eit anna grunnsyn enn det reint psykologiske og individuelle. Ein framgangsmåte, som faktisk har utvikla seg innanfor sosialpsykologien, er ei form for diskursanalyse kalla diskurspsykologi.^{23, 24} Den, blant andre,²⁵ oppstod som ein kritikk mot og ei utfordring av kognitivismen, det vil seie mot den reint psykologiske retninga som føreset at sosiale fenomen kan forklarast ut frå kognitive prosessar. Dette skriv Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips (1999: 105).²⁶ Ifylgje dei har kognitivismen tradisjonelt dominert innanfor sosialpsykologien (sst.: 106).

Innanfor kognitivismen er dei kognitive prosessane sedde på som individuelle prosessar som er universelle. I desse prosessane vert verda kategorisert på særskilde måtar, med kategoriane som mentale strukturar som styrer åtferda. Sosialkonstruktivistane, derimot,

---

tyder at reaksjonar kan vere positivt eller negativt kjenslefylte, eller ambivalente, apatiske eller likesæle, alt etter graderinga langs kvar av aksane (jf. John T. Cacioppo ofl. 1997, etter Brehm ofl. 1999: 174).

23 Jf. Jørgensen og Phillips, 1999: 105.

24 Diskurspsykologane er ifylgje Jørgensen og Phillips interesserte i kvardagsdiskursen i motsetnad til av abstrakt diskurs, der ein meir ser på dei store linene (Jørgensen og Phillips 1999: 30).

25 (eigentleg: den og andre former for diskursanalyse (jf. Jørgensen og Phillips, 1999: 105))

26 Slik Jørgensen og Phillips framstiller det, er kognitivismen oppteken av sosial kognisjon, forstått som den mentale bearbeidinga av informasjon om den sosiale verda.

avviser det universelle ved måten menneska oppfattar og kategoriserer røynda på. Dei meiner kategoriseringa skjer alt etter kva slag historiske og sosiale samanhengar folk er i, men meiner kognitivistane ikkje tek omsyn til det – at dei i for stor grad ser på menneska som isolerte og autonomt handlande individ.²⁷ Omtolka til haldningssamanheng vert då spørsmålet om haldningar kan seiast å vere ein integrert del av personlegdomen, slik kognitivistane sitt essensialistiske syn tilseier, eller om haldningar berre er eit *sosialt* fenomen, dvs. danna ved sosial samhandling, som er den anti-essensialistiske, sosialkonstruktivistiske synsmåten. Jørgensen og Phillips (1999: 105) skriv at diskurspsykologien her m.a. stør seg på den seinare Ludwig Wittgenstein²⁸, og dei viser til synspunktet hans om at ein skal sjå på påstandar om psykiske tilstandar som sosiale aktivitetar og ikkje som uttrykk for djupare “essensar” bak det sagde. Sosialpsykolog og -konstruktivist Vivien Burr (2003: 127f.) tek avstand frå t.d. haldningsytringar som uttrykk for indre storleikar eller tilstandar. Ho skriv at ein ikkje kan slutte seg til eksistensen av bl.a. haldningar ut frå tale.²⁹ Samstundes skriv sosiologen Henrik Dahl (1997: 141f.) at “[...] holdninger tjener til viktige, stabiliserende formål. [...] På det *indre* plan stabiliserer de ens personlighed, [...]” [uthevinga er mi] (jf. fotnote 60).

Diskursanalytikaren Jonathan Potter (1996: 122) er den som i det eg har funne hjå sosialkonstruktivistane, kjem nærast ei forklaring på kva haldningar er, når han skriv at kjerneideen (i døma

---

27 Jf. Jørgensen og Phillips, 1999: 106f.

28 Ludwig Wittgenstein. 1953. *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.

29 “Language had implicitly been regarded by psychology as an expressive medium, as a way of indicating and communicating to other people what is inside us, our thoughts and our feelings. But discursive psychology places a big question mark above such familiar entities as memories, attitudes and emotions. For discursive psychology, our talk about the things we remember, think and feel does not refer to entities or states inside us. Their existence cannot be inferred from such talk. If the things that people say are social acts, governed by the moment-to-moment requirements of social interactions, then they cannot also be simple expressions of internal states. The reality of these, other than their construction in discourse, is unknowable [...].”

han nemner) er preferansar, som inneber evaluering. Dahl (1997: 33) meiner omgrepet *haldning* er svært uklårt, og vidare at ei haldning m.a. kan vere ein respons på spørsmål frå eit meiningsmålingsinstitutt, og somme tider ein artefakt – noko ein har provosert fram gjennom eigen praksis (sst.: 36). Han skriv elles at ingenting kan vere meir forkjært enn å studere haldningar som om dei var eigenskapar ved isolerte individ (sst.: 142).

Dahl gjer bruk av omgrepet *livsstil*, som han forklarar som ei systematisering av livsførsla slik ho kjem til uttrykk gjennom konkrete artikulasjonsfelt (sst.: t.d. 46, 49), dvs. livsområde eller “praksisfelt”³⁰. – Dahl ser ein samanheng mellom livsstil og haldningstypar. Haldningar som han nemner som refleksive, er viktige i livsstilsdanninga, for dei er med og gjer både at eit individ kjenner seg som medlem av ei gruppe, og at gruppa godtek individet som medlem. Politiske eller estetiske haldningar er gjerne av denne typen, skriv han (sst.: 142). – Livsstilen er så, i hans framstilling, igjen med og styrer haldningane, på den måten at folk freistar gjete kva dei ein identifiserer seg med, meiner, før dei formulerer det som *si* haldning (sst.: 37). Individet vert her ein “refleks” av den gruppa eller livsstilen det tilhøyrrer. Livsstilsinndelinga vert då igjen ein mogleg måte å systematisere haldningar på.

Dahl (sst.: 40f.) skriv elles om det han kallar det diskursive og det praktiske aspektet. Det diskursive heng saman med det å finne ei mening i tilværet. Og i freistnaden på det narrativerer folk fortida si og kvardagen sin. Desse forteljingane prøver dei å gjere konsistente. På den eine sida lever dei dagleglivet sitt (det praktiske aspektet), på den andre sida skal dei “forklare seg” både for seg sjølve og andre (det diskursive aspektet) (sst.: 41). Brotstykke av dette diskursive aspektet kan ein stundom fange opp som haldningar, t.d. i meiningsmålingar (sst.: 43).

Ordbruken til sosialkonstruktivistar kan elles tyde på at dei ikkje oppfattar seg som haldningsgranskarar. Eit døme er at når Jørgensen og Phillips (1999: 109) skriv om “holdningsforskning” og “holdningsforskere”, handlar det om “dei andre”, sosial-

---

30 Det tilsvarar “felt” i termbruken til Pierre Bourdieu, som Dahl byggjer på her (Dahl 1997: 51, fotnote 38).

psykologane. I dette ligg at dei sjølve ikkje granskar *haldningar*. Forskingsobjektet deira i haldningssamanheng er då heller ikkje eit mogleg stabilt fenomen, men meir sjølve diskursen eller samanhengen haldningane finst i. Det inneber samtidig at ei slik jamføring som eg føretekk mellom dei to tilnærmingane, kanskje ikkje vert heilt rett. Om ikkje forskingsobjekta deira går heilt ut på det same, er storleikane inkompatible (jf. sitatet or Potter og Wetherell 1987, fotnote 49). Likevel – begge tilnærmingane nyttar ordet *haldning*, og sjølv om dei skulle leggje ulikt innhald i nemninga, bør ein iallfall for å freiste klårgjere, kunne prøve ut samanstillinga.

3.3 *Haldningsdanning og -endring*

Innanfor sosialpsykologien vert det hevda at prosessane for danning og for endring av haldningar har mykje sams, og prosessane vert difor omtala under eitt her.

3.3.1 Sosialpsykologisk synsmåte

3.3.1.1 Psykologisk/individorientert framstilling

I den tidlege fasen av ei haldningsdanning kan haldningskomponentane lettare tillempast enn seinare, når komponentane kan vere organiserte på mindre smidig og meir stereotyp vis. Det gjeld særleg viss ein lenge har reagert etter standardiserte og ålment godtekne syn (Lambert og Lambert, 1964: 50f.).³¹ Eagly og Chaiken (1993: 580) skriv om haldningsendring at sterke haldningar er vanskelege å endre. Karl Halvor Teigen (1997: 549) skriv: "Holdninger som inngår i et system, kan være vanskelige å endre hvis endring på ett punkt kan synes å ha vidtgående implikasjoner".

Når det gjeld *måten* haldningar vert danna og endra på, har det vorte eit vanleg syn i tradisjonell sosialpsykologi at haldningar òg

---

31 Lambert og Lambert (1964: 50f.) meiner at ei haldning vert danna når dei tre komponentane er "så innbyrdes nærskyldte at særskilde kjensler og reaksjonstendensar vert konsistent knytte til ein bestemt måte å tenkje på rundt visse personar eller hendingar" ("We say that an attitude is formed when these components are so interrelated that specific feelings and reaction tendencies become consistently associated with a particular way of thinking about certain persons or events.")

har eit *førestadium* med tre ulike komponentar, der kvar av desse er "forløpar" for "sin" haldningskomponent. Det vil seie at haldningar vert forma på grunnlag av kognitive, affektive og konative prosessar (jf. Eagly og Chaiken 1993: 14f.). Haldningsforminga kan involvere alle forløparane eller berre éin eller to av dei (sst.: 16).

Til den *kognitive* prosessen høyrer danning av truer ("beliefs"). Slike truer er, etter det Eagly og Chaiken (1993: 103) skriv, i ein viss forstand grunnmuren i haldningar.^{32, 33}

Ein *affektiv* prosess kan føregå ved at eit objekt vert kombinert med ein stimulans som framkallar ei (positiv eller negativ) kjensle hjå haldningssubjektet/respondenten. Gjennom gjentaking vil respondenten etter kvart knyte objektet til denne kjensla, og ei haldning til objektet dannar seg. Alternativt kan vurderingane fyrst og fremst vere baserte på nokså spontane kjensleresponsar, altså utan omvegen om ei kopling til eigenskapar ved objektet (Eagly og Chaiken 1993: 15f.).

Ei form for *konativ* prosess er at haldningar er grunna på alt gjennomført åtferd, dvs. at ein måtar haldningane til etter eigne tidlegare handlemåtar.³⁴ Teigen (1997: 549) skriv at ei haldningsendring så å seie kan skje innanfrå viss personen sjølv er plaga av indre splid. Han viser til Leon Festinger sin teori av 1957 om

---

32 Fishbein og Ajzen (1975: 12) nyttar omgrepet *belief* om *kognisjon* ('erkjening', 'kunnskap'), og forklarar det som ein assosiasjon eller eit bindeledd som folk etablerer mellom haldningsobjektet og ulike karakteristiske eigenskapar ("attributes") ved det. Dei skriv (sst.: 217) at slike truer vert forma ut frå direkte observasjonar eller som resultat av slutningsprosessar.

33 Talet på truer er personavhengig. Nokre truer kan vedvare, andre verte gløymde og nye verte forma, og det ymsar kor framstikkande ("salient") dei er i medvitet. Ein kan sjå på haldning andsynes eit objekt som bestemt av dei truene som er fremst i medvitet. *Trusstyrken* varierer uavhengig av kvar i medvitet sjølve truene finst (Fishbein og Ajzen 1975: 219). Det kan elles vere problematisk at meir gløymde truer som kjem fram, t.d. når ein aktiviserer minnet, kan endre haldningar. Slikt kan t.d. skje i samband med haldningsmålingar, særleg fordi emna for slike gjerne vedrører nettopp meir avgløymde truer (sst.).

34 Jf. Eagly og Chaiken (1993: 15f.), dei viser i den samanhengen til Daryl J. Bem (t.d. 1972).

kognitiv dissonans (dvs. inkonsistens³⁵). Festinger finn det rimeleg at t.d. brå endringar i livstilhøva kan føre til dissonans mellom dei nye omstenda og einskilde tidlegare tileigna meiningar eller verdjar. I praksis kan dette tvinge fram ei omlegging av åtferda. For å oppnå konsistens³⁶, vil ein då kunne endre visse ideologiar eller meiningar.³⁷ Slik freistar ein få haldningane til å samsvare med faktisk åtferd.³⁸

Det finst elles ein tilnæringsmåte som ser på haldningar som vanar, og at haldningsdanning då skjer mykje på same vis som læring av vanar. I den læringsmåten kan bl.a. assosiasjons- og imitasjonsprosessar vere aktuelle. T.d. kan born ta etter haldningar som foreldra har (Taylor ofl. 2000: 134f.).³⁹

3.3.1.2 Sosialt orientert syn

Eagly og Chaiken (1993: 627f.), som ynskjer å ta omsyn til tilnæringsmåtene både i sosialpsykologien og sosiologien, skriv at det er opplagt at sosiale prosessar er med når haldningar vert danna og endra. Sosial samhandling har haldningar som eit biprodukt ved at det gjerne er handlingar og utsegner frå andre menneske som formar haldningane i einskildindividet.⁴⁰

35 Jf. Festinger 1957: 2.

36 (eller "consonance", som Festinger (1957: 271f.) uttrykkjer det)

37 Teigen (1997: 549) skriv "holdningsendring" om dette.

38 Fishbein og Ajzen (1975: 343f.) skriv at haldning berre er éin av ei rekkje variablar som påverkar åtferd. Òg ytre press eller omsyn til andre faktorar enn haldninga til det aktuelle objektet tel med i vurderinga. Slike andre faktorar kan t.d. vere ulike normer i miljøet, praktiske vanskar, el.a. Etter synsmåten om at handlingar påverkar haldningar, skulle dette kunne innebere at dei omsyna som hindrar dei ynskta handlingane, etter kvart kan føre til at haldningane endrar seg.

39 Denne synsmåten kunne alternativt ha vore plassert under det sosialt orienterte synet i 3.3.1.2.

40 Vanlegvis handsamar psykologien det som vedrører *individuelle* prosessar og strukturar. Men fullnøyande haldningsteoriar bør òg sannkjenne nokre av dei prosessane og strukturane som *sosiologar* tradisjonelt tek omsyn til, skriv Eagly og Chaiken (1993: 627f.). Likevel har haldningsstudiar innanfor psykologien lagt stadig mindre vekt på dei sosiale samanhengane. Forskarar får fylgjeleg vanskar når teoriar skal prøvast ut i naturlege, sosiale miljø.

Dei skriv (sst.) vidare om normativ påverknad frå den samfunnsgruppa ein medvite eller umedvite måler seg mot. Påverknaden får skje fordi folk vil verte godtekne sosialt og sleppe avvising og ulemper. Òg ein informasjonell⁴¹ påverknad skjer på grunn av det ynsket folk har om å lage seg haldningar og truer som er i pakt med røyndomen, og fordi dei lit på andre sine handlingar og haldningar som mogleg gyldige informasjonskjelder om dei faktiske tilhøva.

Haldningar vert ut frå dette utvikla i samband med sosial meistring og tilpassing. Når lingvisten Kjell Venås (1984: 183) koplar skifte av gruppe til verdiskifte som igjen kan føre til haldningsendringar, minner det elles om det sosiologen Dahl skriv om å lage seg etter haldningane til "likemenn".

3.3.2 Sosialkonstruktivistisk synsmåte

På *konstruktivistisk* side har eg ikkje funne direkte skildringar av *korleis* haldningar vert danna. – Med bakgrunn i kor lite oppteken denne tilnærminga tykkjest vere av sjølve haldningsomgrepet, er ikkje det så uventa. – Vekta ligg på *at* haldningar oppstår i samspelet mellom personar.

Når det gjeld haldningsendringar, verkar det som om det for sosialkonstruktivistane er mindre viktig om ei haldning er ein modifikasjon av ei anna haldning eller om ho er ny. Dahl (1997: 144) hevdar elles at det ikkje er meininga at haldningar *skal* endrast. Dei har, etter det han skriv, som funksjon å hjelpe til med å konstruere identitet; ein låtteleggjer eller demoniserer menneske som har andre synsmåtar og annan smak enn ein sjølv og den livsstilen ein tilhøyrer, alt etter korleis dei andre er plasserte ideologisk i høve til eins eigen livsstil. Difor er haldningar stort sett immune mot kjensgjerningar, skriv Dahl (sst.). Han meiner òg, om lag som sosialpsykologen Teigen (1997) ovanfor, at folk held på haldningane sine fordi haldningsendringar kan føre til praktiske og sosiale ulemper (Dahl 1997: t.d. 36). Dahl (sst.: 36f.) skriv òg at folk,

---

Dette er då òg noko av bakgrunnen for innvendingar mot psykologane sine haldningsteoriar, skriv dei.

41 "Informasjonell" – 'som har med informasjon å gjere'.

for ikkje å motseie seg sjølve, tilpassar svara sine til det dei har svara tidlegare. Ein observerer gjerne eiga åtferd og sluttar seg så til kva slag haldning ein har. Dette minner om det blant andre sosialpsykologen Festinger (jf. ovf.) skriv om å justere haldningar etter tidlegare åtferd.

4 Nokre implikasjonar av dei to haldningsoppfatningane

4.1 Er nokon haldningar meir "eigentlege" enn andre?

I tråd med ei haldningsklassifisering etter dimensjonen djup-grunn skulle etter sosialpsykologisk tankegang dei djupe haldningane gjelde meir enn dei grunnare. For å få tak i dei djupe haldningane, er det i sosialpsykologisk tradisjon vanleg å gjennomføre det ein kallar djupintervju, med informanten. Det vil seie at ein nyttar ein kvalitativ intervjumetode der spørsmåla eller samtala skal avdekkje attanforliggjande haldningar som ikkje kjem fram t.d. i ei *meiningsmåling*⁴². – Ordet *djupintervju* speglar elles av synet på haldnings-“plasseringa” i personen.

I ein intervjuanalyse vil ein møte problemet med korleis haldningsytringane til informantane skal tolkast. Spørsmålet vert om ein skal ha den velviljuge, men kanskje truskuldige, innstillinga at informantane er så oppriktige som dei klarer, eller om ein for å handle forsvarleg vitskapleg sett, må vere generelt mistruisk.⁴³ Men

42 Eg har halde meg frå å gå nærare inn på omgrepet *mening* og det høvet det står i til *haldning*. Det er ikkje irrelevant her, men det ville lett verte eit sidespor i framstillinga.

43 Det kan verke som om det tradisjonelle sosialpsykologiske paradigmet underforstått krev ein viss skepsis til alle ytringar frå informanten, slik at ein er sikrast mogleg på å finne informanten si mest representative haldning. Ein kan kjenne det ufint å måtte mistru informantutsegnene slik. Den sosialpsykologiske måten å vurdere haldningsytringar på, kan dermed verke mindre etisk rett enn den sosialkonstruktivistiske, der meiningsinnhaldet i ytringane ikkje vert kvalitetsvurdert. På den andre sida kunne ein seie at t.d. Pierre Bourdieu med habitus-omgrepet ikkje tek individmedvitet på alvor. *Habitus*, som er eit resultat av sosialisering, vert av Ivar Frønes (2001: 30) forklart som “[...] en kroppsliggjort, iboende kompetanse for å handle i bestemte sosiale felt”, og John B. Thompson (utgjevaren av Bourdieu 1991;

etter sosialpsykologisk tenkjemåte vert etikkspesulasjonar ein blindveg her. For spontane, ureflekterte svar, som ein gjerne får i ei meiningsmåling, kan m.a. sjåast som miljø- og kulturbundne refleksar – forresten slik sosialkonstruktivistane tykkjest meine at svara *alltid* er. Det vil seie at informantane meir eller mindre umedvite gjev att det dei reknar som politisk eller kulturelt korrekte standpunkt for den gruppa dei identifiserer seg med. Difor er det er naudsynt å freiste få informantane til meir aktivt og med meir tid til rådvelde å tenkje gjennom egne synspunkt. Men sosiologen Ivar Frønes (2001: 157) siktar nettopp til djupintervjua når han avviser “ideen om individets ‘egentlige’ perspektiv versus det falske eller overflatiske”, som han uttrykkjer det. Ëin kontekst er ikkje meir eigentleg enn ein annan. Det dreiar seg om utsegner i ulike kontekstar, ikkje om falskt eller ekte, skriv han.

Diskursanalytikaren Potter og diskurspsykologen Margaret Wetherell (1987: 54) spør korleis ein kan vite *om* og i tilfelle *kva tid* ein har med bakomliggjande haldningar å gjere. Dei viser til det Fishbein og Ajzen (1975: 343 f.) skriv, jf. fotnote 38. Korleis veit ein kva tid ytringa er “den ekte”, og kva tid ho er “berre normativ”? skriv dei. Dei hevdar at for å halde på førestellinga om *haldning*, er det støtt fåre for at ein tolkar med det for auga. Mange innverkande variablar kan forklare stor “tøyelegheit” i informantsvara. Men på eit tidspunkt har det lite føre seg å presse den underliggjande haldninga vidare. Dei meiner ein er mykje betre tent med å sjå på korleis diskursen er organisert m.o.t. funksjon og samanheng.

4.2 Kor varige er haldningar?

Viss haldningar finst som djupare og grunnare personlegdomsfenomen, verkar det sannsynleg at dei djupe er meir varige enn dei grunne. For sosialkonstruktivistane tykkjest haldningar vere lett omskiftelege, eit teikn for dei på at haldningar *ikkje* er djupt festa i personlegdomen. Mellom haldningsgranskarane er der usemje om kor varande haldningar er. I haldningsdefinisjonen sin nyttar sosialpsykologane Eagly og Chaiken (1993: 1) uttrykket *psykologisk*

---

sst.: 16f.) skriv at i kraft av habitus er folk predisponerte for å oppføre seg på bestemte måtar, prøve å nå visse mål, vedstå seg visse typar smak, osv.

tendens, som dei forklarar som ein persons indre tilstand. Ordet *tendens* bruker dei av di det høver på både lang- og kortvarige haldningar, alt etter kor viktige dei er for den som har haldninga. Venås (1984: 182) skriv at det er sentralt ved ei haldning at ho er varig; ho kan verte ein så fast del av personlegdomen at ho vanskeleg lèt seg endre.⁴⁴ Men psykologane Shelley E. Taylor ofl. (2000: 133) har innvendingar mot Gordon Allport sin lenge klassiske definisjon frå 1935 bl.a. fordi det etter deira meining ligg i han at haldningar er vedvarande. Det er ikkje nødvendigvis slik, meiner dei. – Såleis kan det verke som om der innanfor den tradisjonelle haldningsforskinga er grader av essensialisme.

Øg andre eigenskapar som er vortne tillagde haldningar, er omstridde i sosialpsykologien. T.d. skriv Eagly og Chaiken (1993: 3) at definisjonen deira kan omfatte både haldningar som er tileigna⁴⁵, og slike som ikkje er det. Dei meiner at dei fleste haldningane som har vore studerte av sosialpsykologar, truleg er tileigna, men at ein definisjon òg bør opne for at somme haldningar iallfall delvis kan ha eit biologisk utgangspunkt. Her viser dei m.a. til haldningsstudiar av einægga tvillingar som er oppvaksne saman, jamførte med tilsvarande som er oppvaksne åtskilt.⁴⁶ – Viss somme haldningsdisposisjonar er medfødde, verkar det rimeleg at haldningar som vert utvikla av slike, er meir varige.

4.3 Inkonsistens – eit problem?

Fordi der ikkje treng vere samsvar mellom ei haldning og ei handling, vil ikkje veremåte eller handlingar kunne gje sikre data

---

44 Òg *Dictionary of Psychology* (2001) (jf. ovf.) skriv utan atterhald at *attitude* er "An enduring pattern of evaluative responses [...]" [uthevinga er mi].

45 Eg nyttar her "tileigna" og ikkje *tillært* (som ligg nærare Eagly og Chaiken sitt "learned"), fordi *tileigna* etter mitt syn er eit hyperonym til *tillært*; det skil ikkje mellom ei mogleg aktiv og passiv læring, medan *tillært* tykkjest innebere noko meir medvit.

46 Òg psykologane Sharon S. Brehm ofl. (1999: 178f.) nemner dette. Dei viser til Abraham Tesser (1993), som sette fram ein hypotese om at disposisjonar for visse sterke haldningar er del av arvestoffet. Tesser stødde seg på same slag granskingar som Eagly og Chaiken.

om haldningar.⁴⁷ I haldningsforskinga har ein bl.a. av slike grunnar ofte nytta metodetriangulering. Det vil seie at ein ved hjelp av tre ulike framgangsmåtar får ulike typar data som ein samla sett vonar skal kunne gje eit så tilnærma rett haldningsbilete som råd er, balansert etter samsvar og motstrid mellom resultatata.⁴⁸

Øg inkonsistens mellom utsegnene til ein person førekjem ofte. I den sosialpsykologiske tilnærminga har det vore vanleg å leite etter eller leggje mest vekt på dei haldningsytringane som høver i hop i eit heilskapleg haldningsbilete. Bakgrunnen er den tanken at desse ytringane mest sannsynleg representerer ei hovudhaldning hjå informanten, og dermed står for hennar eller hans mest varige og eigentlege haldningar.

Med eit sosialkonstruktivistisk utgangspunkt vil tilnærminga derimot innebere eit syn på alle haldningsytringar som likeverdige og like representative for haldningssubjektet. Om ein person på ulike tidspunkt gjev uttrykk for ulike haldningar til same objektet, gjer vedkomande det fordi omstenda skifter. Alle haldningsytringane gjeld difor for dei samanhengane dei er knytte til. Inkonsistente framstillingar er fylgjeleg ikkje noko analyseproblem der. Målet er òg eit anna enn i sosialpsykologien. Potter og Wetherell (1987: 49) skriv m.a. at det er sjølve diskursen og korleis han fungerer, som står i fokus, og at diskursanalyse ikkje tek for gjeve at framstillingar speglar av underliggjande haldningar eller

---

47 Dette var òg i si tid ei innvending mot den tidlegare behavioristiske og sterkt empirisk retta skulen, og sidan mot m.a. haldningsmodellen til Rosenberg og Hovland (jf. ovf.). Kritikken kom frå sosialpsykologisk hald, og – seinare – òg frå sosialkonstruktivistisk.

48 Ei slik tredeling kan t.d. vere ei meiningsmåling der ein vil ha spontane svar, eit djupintervju med eit høgare refleksjonsnivå og ein masketest der ein måler andre variablar enn dei respondentane trur ein er ute etter. (Å "lure" respondentane/informantane slik, sjølv om dei etterpå vert fullt informerte om føremålet, vert etter sosialkonstruktivistisk tankegang irrelevant og ikkje minst uturvande. Etter det synet er det ingen prinsipiell skilnad mellom sjølvrapportering og observasjon; dei haldningane som informantane gjev til kjenne, eller som kan tolkast ut av dei ulike situasjonane, er for sosialkonstruktivistar likeverdige, uavhengig av samsvar eller sprik.)

disposisjonar. Ein ventar difor ikkje at diskursen åt ein person skal vere konsistent og samanhengjande.^{49, 50}

4.4 Påverknad og tilpassing

Eit problem ved intervjuing og haldningsmåling er den innverknaden t.d. uvande omgjevnader kan ha på informanten og dermed på intervjuinnhaldet. Vidare kan – umedvite eller ikkje – intervjuaren påverke informanten, eller informanten tilpasse haldningane sine til den andre, t.d. fordi informanten tillegg intervjuaren ei særskild oppfatning om intervjuemnet eller fordi makttilhøvet mellom dei to personane er ujamt. Kultursosiologen Pierre Bourdieu meiner det ikkje finst nøytrale målemetodar eller -reiskapar. All måling gjer noko med det som vert målt; å måle er samtidig å konstruere.⁵¹ Òg sosialpsykologien har for lengst erkjent at ei objektiv gjennomføring av intervju er uopnåeleg. Både difor og fordi resultatane elles berre ville vere avhengige av informantane si rapportering, har m.a. såkalla deltakande observasjon vore nytta til å skaffe data om meir upåverka og ikkje-tilpassa haldningar hjå

---

49 “[...] We do not intend to use the discourse as a pathway to entities or phenomena lying ‘beyond’ the text. Discourse analysis does not take for granted that accounts reflect underlying attitudes or dispositions and therefore we do not expect that an individual’s discourse will be consistent and coherent. Rather, the focus is on the discourse *itself*: how it is organized and what it is doing. [...]”

50 På bakgrunn av dette kan det verke noko motstridig når Jørgensen og Phillips (1999: 109f.) skriv at det for diskurspsykologar er problematisk at haldningsgranskarar handsamar kvar haldning som ei isolert eining, og ikkje som ein del av eit større meiningsssystem. Dei meiner haldningsgranskarane manglar ein utforma teori som kan gjere greie for *sambandet* mellom dei ulike haldningane ein person har. Dette kan etter mi oppfatning tolkast slik at diskurspsykologane saknar at haldningsgranskarane gjer betre greie for eventuell konsistens mellom haldningane åt ein person. Og når Jørgensen og Phillips (sst.) gjev att frå Potter 1996 det dei karakteriserer som ein god metafor: at haldningar i haldningsforskinga vert oppfatta som om dei er spreidde i hovudet slik rosine er det i ei fruktkake, verkar det etter mitt syn som om det er *inkonsistens* det vert harselert med.

51 Etter Else Jerdal 1998: 277.

informantane. Men heller ikkje det er problemlaust – det er velkjent at òg nærværet til observatøren verkar inn på dei observerte.⁵²

Når folk tilpassar haldningane sine til omgjevnadene for å sleppe ufjelgde eller praktiske vanskar, kan det gjelde både kort og lang sikt, altså både i og utanfor situasjonen der og då. Og det kan skje medvite eller umedvite. Frønes (2001: 44f.) viser til “den strategiske aktøren” som handlar ut frå det som er optimal nettovinst på lengre sikt, og som veg handlingane eller “kostnaden” i konkrete situasjonar opp mot det. Målet for handlinga vil her helst liggje utanfor situasjonen. Dette er ei nytteorientering, som er onnorleis enn den åtferda som kjem av internaliserte normative reguleringar, jf. den normative påverknaden som Eagly og Chaiken (sjå ovf.) omtala. Truleg kan ein slik “cost-benefit”-analyse òg brukast om *haldningar*.

5 Omgrepsproblematikken rundt *haldning* illustrert ved eit døme

For analysen av intervjumaterialet i ei haldningsgransking er det vesentleg korleis ein oppfattar haldningsomgrepet, og eg vil prøve å syne dette ved hjelp av eit døme frå prosjektmaterialet mitt. I prosjektet er siktemålet å undersøkje haldningar til nyare importord i norsk, så haldningsomgrepet er sentralt i arbeidet. Eg vil freiste gjennomføre ein delanalyse med kvar av dei to tilnærmingane, og eg vil prøve å stille analysane opp mot einannan. Plassen her rømer elles ikkje nokon *grundige* analysar.

I ei sosialpsykologisk tilnærming til analysen må eg freiste finne dei haldningsytringane som samla sett gjev eit konsistent inntrykk.

---

52 Tilpassing av haldningar kan òg skje i sosiale grupper og med skiftande mekanismar alt etter gruppesamansetjinga. I sosialpsykologisk samanheng er det ofte ynksjelig å kunne samanlikne haldningar i einskildsamtaler med tilsvarande når same informantane tek del i gruppesamtaler. Målet er å finne moglege haldningsendringar, og vidare lære kvifor dei skjer og korleis dei artar seg. For sosialkonstruktivistane er eventuelle haldningstilpassingar til ei gruppe eller ein intervjuar naturlege utslag av nye samanhengar. – Uttrykket *haldningstilpassing* eller *-akkomodasjon* vert vel òg helst brukt av sosialpsykologar.

Informantintervjua mine inneheld både avkryssingsdelar og oppfylgjande samtaler, altså både kvantitativt og kvalitativt gjennomførte bolkar. Eg må difor òg ta omsyn til den skilnaden det er mellom refleksjonsnivåa i desse to bolkane, slik at ofte meir gjennomtenkte svar i den oppfylgjande samtala gjerne veg tyngst.

I *den* tilnærminga kan eg i noka grad nøye meg med ei samanfatting av det som vert sagt og eventuelt gjort. Vel eg derimot ein *sosialkonstruktivistisk* innfallsvinkel, kan i utgangspunktet alt i intervjuet vere viktig. Konvensjonane for utskrift varierer noko etter kva for ei konstruktivistisk retning det gjeld. Men i alle høve er detaljar og nyansar viktige for å syne korleis samtala byggjer seg opp og situasjonar oppstår, i *denne* samanhengen korleis haldningar kjem fram – eller vert laga. Ei avveging mellom den kvantitative avkryssingsbolken og den kvalitative oppfylgjande er uaktuell her. Og haldningsendringar vert truleg registrerte som naturlege førekomstar i og med ymsande situasjonar, men med lita vekt på endringa og større på dei tilhøva som verka utløysande.⁵³

5.1 Dømet med dei to analysane

Teksten nedanfor er eit døme på sjølvrapportering, informanten fortel om haldningane sine i staden for at dei t.d. vert observerte "uinformert".⁵⁴ Informanten er ein mann på 40 år med bakgrunn i mange års maskinarbeid i ei større vareproduserande verksemd. Intervjuet fann stad i eit møterom i kontorfløyen i verksemda. Sjølv om det ikkje kunne merkast under intervjuet, *kan* informanten ha

---

53 For både sosialpsykologien og sosialkonstruktivismen gjeld elles at ikkje berre dei konkrete intervjusituasjonane har noko å seie. Òg t.d. gruppetilhøyrslø og livsstil, som gjev meir internaliserte reaksjonsmønster og veremåtar, verkar inn. Somme sosialkonstruktivistar ville nok kunne sele at både det og her og no-situasjonane høyrer med til diskursen.

54 Vonleg syner dømet vanskan ved å berre måtte lite på denne eigenrapporten, med den blandinga av mis- og tiltru det inneber frå intervjuaren. Ei intervjusamtale er fundert på tillit frå informant til intervjuar, men intervjuaren kan etter sosialpsykologisk tenkjemåte ikkje syne for stor tillit til det informanten fortel når det gjeld sjølve haldningane og eventuelle handlingar, for då risikerer ein å stille for få spørsmål ved informantsvara. Frå ei *sosialkonstruktivistisk* side vil ikkje dette utgjere noko problem.

kjent seg litt framand i desse omgjevningane, og det kan eventuelt ha verka inn på intervjuutfallet. Ei så pass detaljert utspørjing som her om truleg uvande emne verkar òg kan hende utmattande, og motstrid mellom utsegner kan kanskje til ei viss grad tilskrivast slikt. Dømet og det eg elles refererer til, utgjer berre ei kort stund av eit vèl tre timar langt intervju, så ingen av analyseutfalla må sjåast som representative for heile intervjuet.

I ein oppfylgingsbolc eit stykke uti intervjuet er temaet engelske eller norske endingar i engelske importord, og informanten har gått frå å meine at han seier *airbags*, til å finne ut at det nok er norske endingar han bruker, iallfall på *airbag* og andre som vart nemnde (*harddisk* og *minidisk*). Spontansvaret i avkryssingsbolken tidlegare var at det kom an på kva for ord det galdt. Denne delen av intervjuet er nedanfor attgjeven direkte frå transkripsjonen, men då berre som bakgrunn for det utdraget eg etterpå tek føre meg:

[Eg: [...] Dette med.. dette med bøyningane på.. mmmm på desse her eh namnorda eller substantiva.. så er det.. det er det er vanskeleg å kome på andre ord, sjølv sagt, men sånn som du sjølv vi.. det var i 6.11.. [inf.: mmm] .. når du sjølv eh skal seie *desse* orda, for eksempel, ..eg.. no veit ikkje eg om du bruker *airbag* og.. eller om du bruker *kollisjonspute* [sterk mopeddur utanfrå], men ville du sagt [mopeddur igjen] mm.. ville du kunne sagt *airbags*?

Inf.: Eja.

Eg: Med -s, altså? ja. etter engelsk mønster. jaa. det er ikkje naturlegast for deg å seie *airbagg*, altså? [...]

Inf.: Det veit eg ikkje.

Eg: Nei..

Inf.: Eg er ikkje noko god i grammatikk (ler).

Eg: Nei, det må kanskje kome litt meir naturleg, og.. at men du.. eg veit ikkje om du tenkjer etter kva du seier i fleirtal, men viss du har.. f.eks. det som er inni her, ein minidisk, viss du skulle seie det i fleirtal, viss det var fleire...

Inf.: Det blir vel -ar, ja.

Eg: Ja. *minidiskar*?

Inf.: Jaa.

Eg: Ja. e.. er det sånn med *harddisk*.. eller? [...] fleire *harddis*-

Inf.: Ja, det er vel naturleg, når du e..

Eg: Ja, men *workshop*, då, eg veit ikkje om det er eit aktuelt ord å bruke, men viss du skulle seie *det?* no er der kanskje andre ord som ville vere betre å kome på, men e.. [...] var det litt for å.. for å heilgardere at du svara at "det kjem an på det einskilde ordet", eller var det for det at ikkje du kjem på all slag ord, og så tok du det for å vere sikker?

Inf.: Ja, det var jo ei gardering.

Eg: Ja, det var det eg lurte litt på om det var. sånn at.. for at når det er snakk om kva du ville føretekke, føretekker du s-ending på nokon av dei eller på andre du.., det kan no vere der er andre du..

Inf.: Nei, altså, når du spør slik du gjorde no, med dei orda, viss du spør kva som er naturleg for meg, så er det.. er det .. *airbaggar* og sånt.

Eg: Ja, så du seier ikkje *airbags?*

Inf.: Nei.

Eg: Nei.)

Ein del av samtala vidare – sjølv dømet – har eg delt inn i situasjonar, som eg seinare viser til i den sosialkonstruktivistiske tilnærminga.

Dømet:

Situasjon 1	1		
	2	Inf.:	Men e.. du spør ikkje om kva som er naturleg for meg, eigentleg, viss det..
	3		
	4	Eg:	Nei, men, det kunne eg godt spørje, for det er vel det eg meiner med å spørje kva du ville føretrekkje.. så er det vel sånn eg tenkjer.
	5		
	6	Inf.:	Ja, kva eg e.. så er det naturleg for meg. e..
	7		
	8	Eg:	Ja.. men det er klart, det er no ikkje sikkert du føretrekkjer det som er naturleg, men e..
	9	Inf.:	Det kjem an på kva du.. lærer deg til det skal vere då, for å seie det sånn-
	10		
	11	Eg:	Ja, det kan òg hende.
Situasjon 2	12	Inf.:	-det er ikkje så unaturleg [eg: nei] å bøye det {airbags} sånn, for å seie det sånn.
	13		
	14	Eg:	Nei, altså på engelsk, nei?
	15	Inf.:	Nei?
	16		
	17		
	18		
	19	Eg:	Nei, for det at det er no eit engelsk ord. [Inf.: Mmm] Så det er no- det er det sjølvsgatt ikkje. [Inf.: Nei] Og det er derfor- begge desse formene {engelsk og norsk} står oppført i.. i ordboka, altså for desse orda som er her .. for det at e.. [inf.: ja] det varierer kva folk tykkjer er naturleg å bruke. [Inf.: Mmm] Så, det er som du seier, det er heilt naturleg på ein måte, sånn.. altså det er heilt logisk at det kan ha ei engelsk bøyning, òg [inf.: mmm], i og med at det er engelske ord.
	20		
	21		
22			
23			
Situasjon 3	24		
	25	(Eg:)	Så det er vel eit steg vidare når ein begynner å gje dei norske endingar, så er ein i ferd med å fornorske det (x).
	26	Inf.:	Ja, du er jo det.
	27		
	28	Eg:	Ja. er du.. er du for ei slik tilpassing, at ein gjev dei norske endingar slik at det på ein måte blir eit norsk ord etter kvart? [...]
	29		
	30	Inf.:	M(n)ei.
	31		
	32	Eg:	Men i og med at du bruker det sjølv.. men du tenkjer på ein måte at det er.. feil likevel?
	33	Inf.:	Ja, det er vel gjerne det, altså.
34	Eg:	Kvifor er det.. kvifor er det feil?	
35			
36	Inf.:	[...] [Ler litt] Nei, det blir vel s-.. ..nei, eg veit ikkje. No sette du meg fast.	
37			
38			
39	Eg:	Ja vel. ja.. [Begge ler litt] Ja, det er ikkje noko mål å gjere det, altså, men eg.. så.. for det at eg, eg tenkte litt på ting vi har snakka om før, om der var.. ting der som.., som var.. forklaringa på det.. men, eg har ikkje lyst å le- å leggje deg ord i munnen heile tida, så..[inf.: nei] derfor så..	
40			
41			

[Vidare]

42. Inf.: Det er mykje som ikkje samsvarar her no når du legg i saman dette her.
43. Eg: Det-
44. Inf.: Eg har sikkert motsagt meg sjølv mange gonger [ler].
45. Eg: -det kan vel hende at det blir *noko*, men det blir no ikkje ditt problem, altså, det blir vel meir mitt, så.. [inf. ler i bakgrunnen], det lyt eg vel heller ta.
47. Inf.: Ja, nei, men..
48. Eg: Det.. du lyt ha lov å la det vere sånn som du ynskjer det sjølvsgt [inf.: mmm], så.. men avkryssinga kan no vel eigentleg stå, men viss du skulle ha.. eh..
51. Inf.: Eg ville ph.. då måtte det blitt etter.. engelsk mønster, trur eg, viss eg skulle s- flytta..
53. Eg: Ja, så.... nettopp. og.. så praksisen din er eigentleg eit norsk mønster, men eigentleg meiner du at det skulle vere eit no- eit engelsk mønster. [..]
55. Inf.: Kva sa.. sa du no, at e..?
56. Eg: At praksisen din så langt [inf.: ja..] så langt [inf.: mmm] er etter norsk [inf.: mmm] mønster [inf.: mmm], men du vil eigentleg at det skal vere etter engelsk mønster [inf.: mmm] ja. mmm, ja. nei, men det er.. det er berre greitt å registrere det, det er ikkje det at eg skal ha endra noko som helst. eg berre ønskjer å få tak i korleis du tenkjer og kva som er bakgrunnen for det, slik at e at eg-
62. Inf.: Ja, nei-
63. Eg: -får ei slags..
64. Inf.: -mi oppfatning er jo at ein bør bremsa litt på sanne.. ord, at ein ikkje får altfor mykje av dei, og viss ein då s- i tillegg skal begynne å formorske dei med bøyingar og greier, så.. så synest ikkje eg det er bra, for å seie det sånn, enkelt sagt.
68. Eg: Kjem dei for mykje inn i språket..?
69. Inf.: Ja, då blir det jo inn- innarbeidd då, sant [eg: ja] når du skal...

Kommentert versjon (av sjølve dømet):

Informanten peikar på at eg ikkje spør kva som er *naturleg* for han. Eg prøver å forklare at det var det eg *meinte* å spørje om, at det var det eg eigentleg trudde eg *hadde* spurt om, då eg spurde kva han *føretrekkjer*. Usikker på kva informanten vil med dette, seier eg at det ikkje er sikkert han føretrekkjer det som er naturleg, og han svarar at det kjem an på korleis ein lærer seg til at det skal vere. Han

seier så at det ikkje er så naturleg å bøye det [*airbags*] sånn. Eg spør om han meiner på engelsk, og det gjer han. Eg seier då bl.a. at det sjølvstakt ikkje er det [naturleg], sidan det er eit engelsk ord. Etter litt meir prat, t.d. om at det er logisk med engelsk bøying, seier eg at det er vel eit steg vidare når ein byrjar gje orda norske endingar, for då er ein i ferd med å fornorske dei. Informanten seier seg einig i det. Eg spør han då om han er *for* ei slik tilpassing, at ein gjev orda norske endingar slik at dei på ein måte vert norske etter kvart. Etter ein kort pause seier informanten eit litt tvikande "mnei." Eg spør: "Men i og med at du bruker det sjølv., men du tenkjer på ein måte at det er feil likevel?" "Ja, det er vel gjerne det", seier han. Eg spør kvifor det er feil. Det vert igjen ein liten pause og informanten ler litt: "Nei, det blir vel..., nei, no sette du meg fast." Begge ler. [...] Informanten seier at det er mykje som ikkje samvarar når ein legg saman dette her, og at han sikkert har motsagt seg sjølv mange gonger." Han ler. Eg seier han lyt ha lov å la det vere slik som han ynskjer det, sjølvstakt, og vidare at avkryssinga vel eigentleg kan stå, men viss han skulle ha... "[...] då måtte det blitt [etter] eit engelsk mønster, trur eg, viss eg skulle flytta...", svarar informanten. Eg spør om det er så at praksisen hans er [etter] eit norsk mønster, men at han eigentleg meiner det skulle vere etter engelsk mønster. Informanten spør om litt kva det var eg sa, og eg tek det opp att. Han seier "ja", og undervegs og etterpå "mmm". Eg seier det er greitt å registrere det, det er ikkje det at eg skal ha endra noko som helst, eg ynskjer berre å få tak i korleis han tenkjer, og kva som er bakgrunnen for det. Her bryt informanten meg av: "Nei, mi oppfatning er at ein bør bremse litt på sånne ord, at ein ikkje får altfor mykje av dei, og viss ein då i tillegg skal begynne å fornorske dei med bøyingar og greier, så synest ikkje eg det er bra, for å seie det sånn.. enkelt sagt." Eg spør om orda "kjem for mykje inn i språket" då. Informanten svarar: "Ja, då blir det jo innarbeidd då, sant, [...]"

5.1.1 Sosialpsykologisk tilnærming

Sett i eit *sosialpsykologisk* perspektiv kjennest det for meg i byrjinga av dømet som om vi aldri kjem fram til noko endeleg svar. Rett før hadde det etter kvart verka nokså avgjort at informanten både bruker og føretrekkjer norske endingar. Men det verkar ikkje som om dei engelske heilt har sleppt taket i han når han her dreg inn kva som er naturleg. Og dette samsvarar med det påfylgjande negative svaret til den morfologiske tilpassinga det er snakk om. Når det etterpå går litt i stå, har det truleg å gjere med at eg hadde lagt ordet

feil i munnen på informanten, jf. line 32 (om det er feil å bruke norske endingar for det om *han* gjer det). Så her kan ein kanskje seie han vart leia av meg.

Eg vil vite korleis avkryssinga hans hadde vorte om han fekk ta henne om att⁵⁵, og informanten svarar at han trur det hadde vorte etter engelsk mønster. Eg peikar på spriket mellom praksis og teori hjå han, og han ser det. Han har òg sjølv like før sagt at utsegnene sprikjer. Litt etter bryt han inn og kunngjer – uvant ordrikt – ei haldning mot for mange importord, og at norske endingar på dei vil gjere språkstoda verre fordi orda då vert for innarbeidde i norsk. Det verkar som om han har han kome fram til noko han står for, og at det har skjedd ved at standpunktet har fått mogna i han under samtala. Rett nok svarar ikkje ytringa til dei nylege utsegnene om hans eigen handlemåte, men det meiner eg har å gjere med at saka ikkje var vorten så klår for han då. At eg brukte ordet *feil*, har neppe verka inn på sjølve standpunktet hans; det verkar som om han alt då var i ferd med å utvikle dette synet.

Ei nærliggjande oppfatning her vert at informanten i løpet av oppfylgingssamtala har endra haldning til kva endingar importord bør ha, og at han no er *for* engelske endingar. Likevel er det ikkje så enkelt. For det spørsmålet han tidlegare hadde kryssa av for, gjekk på hans eigen *bruk* av endingar. Det skulle det eigentleg gjere no, òg, i og med at det dreiar seg om ei tenkt ny avkryssing til same spørsmålet. Men informanten tenkjer no tydelegvis på kva han *ynskjer* skal verte brukt, for det har nyss kome fram at han *ikkje* bruker engelske endingar. Det som truleg skiplar informanten, handlar om refleksjon rundt avkryssingssvaret og moglege fylgjer viss hans eigen praksis var gjengs. Rett nok høyrrest ikkje informanten på dette tidspunktet ut til å ha særlege kjensler kring dette, men han legg slike for dagen litt etter når det gjeld spørsmålet om *importord*, som ligg i botnen for bøyingsspørsmålet, jf. linene 64–

---

55 Det kan hende informantsvara ikkje har vore så skiftande som det kan sjå ut til. Kanskje er dei berre ei stadfesting av avkryssingssvaret, og at bruken hans faktisk ymsar. Men sidan eg må prøve å kome fram til eit svar som kan representere den eigentlege haldninga hans, er det naturleg med noko oppfylging og gjerne krysspøring.

67 og 69. Det kognitive og det affektive aspektet – høvesvis refleksjonen *for* engelske endingar (jf. m.a. linene 27–30 og 51), truleg pga. langsiktig språkvern, og kjenslene *mot* for mange importord (jf. linene 64–69) – ser her ut til å stride mot det konative aspektet, altså informanten sin bruk av norske endingar (jf. utdraget før sjølve dømet) –, og som han sjølv er kritisk til. Haldningskomponentane er såleis tydeleg “i ulage”.

Eg trur vi berre *tilsynelatande* har å gjere med ei haldnings*ending* her. Det verkar som over informanten på førehand hadde liten tanke for og kjennskap til emnet – kanskje var det m.a. òg difor han ikkje kunne forklare kvifor han meinte det var feil med norske endingar i engelske ord. Viss den kognitive komponenten utvikla seg frå å vere fråverande eller svak til å verte sterkare og slik kunne stø den affektive komponenten, som her er knytt til eit meir overordna spørsmål og som kanskje difor tel meir, kan ein sjå det slik at dei to vinn over den konative, som fyrst verka ustødig og dinest kom i miskreditt. For at det skal vere snakk om ei haldning, reknar eg med at etter trekomponentmodellen må alle tre delane vere til stades. Her var dei kanskje ikkje det frå fyrst av. For meg ser dette meir ut som eit døme på haldningsdanning snarare enn -ending. Med eit så pass overflatisk tilhøve som informanten tyktest ha til temaet i byrjinga, ville det etter mitt syn vere rimeleg å sjå på synspunktet hans då som ei uferdig haldning. Og det kan verke som om ho fastnar ut gjennom samtala – kan hende fordi komponentane vert stødigare og dermed tydelegare. Til sist i ordvekslinga om kva som er *naturleg* for ein og kva ein *føretrekkjer*, ser det ut som om informanten endeleg, om ikkje nett klårt, får uttrykt noko av det som låg til grunn for den uvissa han hadde hatt til då, jf. linene 9–10. Eg tolkar informanten slik her at for han *er* der ein skilnad mellom det naturlege og det føretrekte, noko eg ikkje oppfatta under spørsmålsstillinga. Det er *naturleg* for han med norske endingar, for det har han lært seg til at det skal vere, men han *føretrekkjer* engelske endingar, for det stø det overordna synet hans på importord. Det fyrste handlar om bruk, det andre om kognisjon og kjensler. Men her får han forklart seg og rettferdiggjort (både overfor seg sjølv og meg) framstillingsspriket sitt, som òg er eit sprik mellom komponentar. Ein kan kanskje seie at den konative komponenten har vunne seg gjennom refleksjonane

til informanten. Denne komponenten verkar no meir forstått og kanskje òg godteken av informanten fordi bakgrunnen og samanhengene vart klårlagd, og informanten innser kvifor han handlar som han gjer. – Intervjuutdraget kan elles vere eit døme på at ei haldning ikkje treng verte danna på grunnlag av åtferd.

5.1.2 Sosialkonstruktivistisk tilnærming

Som eit utgangspunkt for ei *sosialkonstruktivistisk* tilnærming vart dømet delvis delt inn i situasjonar. Med dette ville eg syne ein måte å oppfatte samtalestrukturen på, som t.d. kva tid nye moment kjem inn og endrar situasjonane og slik er med og utviklar samtala, f.eks. ved at samtalepartane – og her særleg informanten – må orientere seg på nye måtar. I situasjon 1 meiner eg ordet *naturleg* er eit slikt moment, i situasjon 2 er det spørsmålet om det er unaturleg med engelsk bøying, og i situasjon 3 ordet *fornorske*. – I situasjon 3 går det fram at informanten *ikkje* er for ei tilpassing ved at importord får norske endingar, samstundes som han sjølv *bruker* norske endingar. Han kan likevel ikkje svare for kvifor han meiner det er feil å bruke dei. Viss han hadde fått kryssa om igjen, ville han ha svara “etter engelsk mønster” i staden for at det kom an på einskildordet. Det er for så vidt meir i pakt med det prinsipielle synet han no hevdar, men samla gjev han eit ustabil haldningsinntrykk. Han tykkjest heller ikkje ha vore særleg medviten handlingsmønsteret sitt, når ein ser på det som var sagt før sjølv dømet. – For det om ikkje sosialkonstruktivistar er opptekne av konsistens og meiner det ikkje er realistisk å oppnå det, ville ein likevel her kunne seie at informanten ser ut til å *arbeide* for å få samsvar i tankar og ytringar.⁵⁶ (Ifylgje Potter og Wetherell (1987: 37–38) er folk gjerne klare over eigne inkonsistente framstillingar, men sidan slike lett set dei i eit negativt lys, glattar dei over og prøver å finne fornuft i spriket. Dette synet

---

56 I pakt med det eg har vore inne på før, ville elles analyseobjektet i denne tilnærminga truleg ha vore meir *korleis* diskursen formar haldningane, enn sjølv *haldningane*.

bryt elles med den aksepten ein i denne tilnærminga har av informantutsegnene – eller gjev skin av å ha.⁵⁷)

Det konsistenskravet som informanten tykkjest oppleve, ligg nok dels hjå han sjølv ut frå trongen til å tilfredsstille samfunnsforventningane, dels er det truleg noko han kjenner seg påpressa frå meg. Slik intervjuet var lagt opp etter sosialpsykologisk metode, er nok den opplevinga reell. Eg uttrykkjer òg eit slag konsistenskrav når eg på slutten av situasjon 3 og i linene 59–61 ynskjer høvesvis ei forklaring på ting vi har snakka om, og kjennskap til tenkjemåten hans om praksis og prinsipp og bakgrunnen for tenkjemåten. Som intervjuar har eg utspela og makta, og informanten har etter beste evne prøvd å kome meg i møte – ikkje nødvendigvis med tilpassing i svara, men med samarbeid. Det kan vere at han på eit tidspunkt har teke til å undrast på kvar eg vil med spørjemåten min. Han har gjort seg føre og svara på avkryssingsspørsmåla. Når eg så ved å fylgje opp svara, indirekte har drege dei i tvil (t.d. at han brukte engelske eller norske endingar alt etter kva ord det galdt, eller at han i det heile brukte engelske endingar som i *airbags*), kan det forvirre han og gje han inntrykk av at svara var galne. Ut frå det kan han endre retninga i svara, for at dei vonleg *då* skal verte konsistente – eller kanskje slik han trur eg ynskjer dei, altså då ei tilpassing til meg.

Det kan òg tenkjast at informanten er åt å verte irritert. Byrjinga på dømet kunne tyde på det. I situasjon 1 kan det verke som om informanten legg opp til å kverulere. For meg var det uklårt kvifor han tok til med noko som artar seg som flisespikkeri i denne samanhengen – skilnaden på det som er naturleg, og det som er føretrakt. I den sosialpsykologiske tilnærminga fann eg ei forklaring på dette, men den vert mindre akseptabel her. Det kan òg vere at han prøver på ein avleiingsmanøver, sidan han rett før har gjeve svar i ulike retningar og så rett etter (i situasjon 2) noko brått skifter tema til at det ikkje er unaturleg med engelsk bøying. Det, òg, kan dessutan vere ein kveruleringsfreistnad. – Temaskiftet kan elles vere ein måte å rettferdigjere det tidlegare svaret om å bruke *airbags*, på.

---

57 Spørsmålet er kva som ligg bak aksepten, om der skjuler seg ein vel så stor skepsis til informantutsegnene som det forskarar med ei sosialpsykologisk tilnærming utviser ved krysspørjing.

Eller den moglege kveruleringa, temaskiftet og sprikjande svar både før og etterpå, i line 51 og 56f., kan sjåast som eit uttrykk for sjølvhevding. Informanten kan kjenne seg avmechtig og trengd opp i eit hjørne av spørjinga og inkonsistensen, som det går fram av utsegnene hans i line 42 og 44 at han er klar over. Han kan òg reagere på rollefordelinga mellom oss. Han kan ha vorte trassig mot rolla eg har og mot måten eg spør på, eller han kan ynskje å syne styrke ved å motseie seg sjølv og slik lage bry for meg. Kan hende oppfattar han meg òg etter kvart som ein språkpurist, som kanskje t.o.m. er ute i omvendingsærend. Slik sett kan han kjenne det som om det er *meg* han motseier, og at han på denne måten hevdar seg andsynes meg. Lått og lett tone kan der vere for det, slikt kan dekkje over eit mogleg ubehag.^{58, 59}

Det at han i så pass stor grad finn seg i intervjupremissane mine, kan elles styrkje synet på at han ikkje har noka eiga haldning å forsvare.

5.2 Analyseavrunding

Ved hjelp av dømet er dei to retningane freista sette opp mot kvarandre, og difor er *skilnadene* poengterte framom mogleg felles-

58 I tilfelle informanten etter kvart opplevde krysspørjinga som ufjelg, kan ein spørje seg kvifor han ikkje sa ifrå eller forlét intervjusituasjonen. Men å sleppe det ubehaget som truleg hadde fylgt, om han gjorde det, ville kan hende vere nok motivasjon til å halde fram. Informanten ville nok ha vege av kva som vart gunstigast for han, *kvar* største utrivnaden låg – altså freista optimalisere situasjonen. Normer, t.d. for sømd, ville nok umedvite òg ha talt med. Og når informanten fyrst hadde involvert seg, ville han kanskje prøve å gje ei “ordentleg” framstilling og å slutte av med “upletta” ære. Kanskje stod det heller ikkje så mykje på spel om han ikkje gjorde nokon god figur, han la kan hende liten prestisje i intervjuet. Kanskje fann han òg emnet interessant? Maktfordelinga i intervjuet kunne dessutan ha gjort det tungt for han å endre på situasjonen.

59 Dømet syner ein intervjuar som snakkar ein god del meir enn informanten. Og i dei to fyrste replikkane mine i situasjon 1 er eg vèl kjapp, for der får ikkje informanten skikkeleg tid til å gjere greie for kva han vil fram til. Tolkingar, synspunkt og spørjemåtar eg har, kan òg vere med og leie informanten i retningar han ikkje hadde tenkt seg i. Ordet *feil*, til dømes, midt i situasjon 3, kjem nesten som ein påstand frå meg.

skap. Dømet er pressa i to ulike retningar. I røynda ville gjerne òg sosialpsykologar ta noko meir omsyn til andre omstende enn sjølve samtaleinnhaldet, slik eg har vore inne på i den sosialkonstruktivistiske tilnærminga, t.d. til roller og spørjemåte.

5.2.1 Sosialpsykologisk analysekonklusjon

I den *sosialpsykologiske* analysen har etter mitt syn ein haldningsspire hjå informanten i løpet av dømet (og kanskje stunda rett før) truleg utvikla seg til ei haldning som no ovrar seg som del av ein haldningsoverbygning, og som berre på yta er motstridande. Der ser for meg ut til å vere ein logikk og eit heilskapleg syn. Ytringa i line 64f. om å avgrense importordbruken ser eg på som eit tydeleg uttrykk for denne bakomliggjande og her overordna haldninga, og engelsk endingsbruk er eitt middel til å oppnå det. Informanten verkar i dette dømet *samla sett* noko språkpuristisk, sjølv om han ikkje er nokon *morfologisk* purist.

Viss eitt av kjenneteikna for haldning er at ho skal vere varig, vert det uråd å få det eventuelt stadfesta her. Men ut frå den form for samsvar hjå informanten som eg har kome fram til, og den komponentstyrkinga eg meiner ligg der, finn eg det rimeleg å sjå på synet hans her som ei haldning.

Sidan konsistente framstillingar i den sosialpsykologiske metoden lett kan knytast til truverdet til informantane, kunne ein etter det synet tenkje at denne informanten pga. noko vingling og uvisse ikkje er litande. Men informanten er medviten kor ustadige haldningane hans er eller verkar. Han legg tydelegvis vekt på å svare ut frå det han kjenner han står for. Slik eg ser det i denne tilnærminga, tyder det på at han i røynda er oppriktig, og truverdig i den forstand at han meiner det han seier.

5.2.2 Sosialkonstruktivistisk analysekonklusjon

Konklusjonen min i ein *sosialkonstruktivistisk* analyse vert at informanten truleg prøver å få ein samanheng i synspunkta sine, men at han ikkje greier det, og at han heller ikkje har noka klår haldning i temaa som er oppe. Ut frå dei vekslande synspunkta hans kan ein ikkje slå fast om haldninga er puristisk eller ikkje, kanskje

med unnatak av i sjølve importordspørsmålet. Mellom anna skilnaden på eigen bruk og kva han prinsipielt føretrekkjer, stør truleg oppfatninga av uvisse heller enn å peike i retning av ein overbygning som gjer framstillinga meir konsistent. Den samanhengen han formulerer på slutten, vert meir som eit døme på at informantar freistar få synspunkta sine til å hange i hop, ikkje at synspunkta her røynleg gjer det.

Dette høver elles med tankane om at informantar kan vere mest truverdige – eller iallfall ærlege – når dei ytrar seg inkonsistent, sidan det tyder på at dei ikkje måtar til haldningane. Slik sett skulle denne informanten vere truverdig òg i *denne* tilnærminga – når ein ser vekk frå at *truverd* helst vert eit irrelevant omgrep her, sidan alle informantar i denne tilnærminga er å sjå som like mykje eller lite truverdige.

5.2.3 Skilnader på dei to tilnærmingane

I botnen for dei to tilnærmingane her ligg altså svært ulike oppfatningar om kva haldningar er, og korleis dei fungerer hjå haldningssubjekta. Hovudskilnaden er etter mi oppfatning om haldningsomgrepet kan oppfattast som eit djup- og eventuelt overflatefenomen eller berre som det siste. Det vil igjen verke inn på om ein oppfattar haldningar høvesvis som eit reint psykologisk eller individuelt fenomen, eller berre som eit sosialt og mellom-individuelt fenomen. Haldningsgranskarane er ute etter å spegle av eller formidle røyndomen, medan sosialkonstruktivistar har eit meir relativistisk utgangspunkt. Dei er då òg meir opptekne av t.d. korleis samtaler, sosiale relasjonar og identitetar oppstår og utviklar seg. – Ein kan enkelt seie det så at haldningsgranskarar stort sett meiner at ein gjennom samtale kan *kome fram til* haldningane til informanten, og at dei då fylgjeleg (som regel) alt eksisterer, medan sosialkonstruktivistar meiner samtale og samhandling *skaper* haldningane.

Skildringa av analysemetodane i bruk har vonleg synt at ein konsekvens av haldningssynet vert om ulike haldningsovringar har ulik verdi eller om dei alle er likeverdige – eller kanskje *inkjeverdige*. Dette verkar inn på måten ein handsamar dataa på, t.d. korleis ein legg vekt på utsegner og opplysningar.

6 Avslutning

Føremålet med framstillinga og dømet ovanfor har vore å freiste få klårlagt korleis haldningsomgrepet vert oppfatta, og kor ulike tolkingane kan verte når dei to oppfatningane her vert utgangspunkt for analyse. Men ei rad med spørsmål har teke form undervegs, og eg vil prøve å få fram kva eg ser som vanskeleg.

6.1 *Problem med det sosialpsykologiske synet*

Viss framstillinga åt ein informant heilt manglar konsistens (som det vert lagt slik vekt på), korleis ber ein seg då åt med å finne dei underliggjande haldningane? Ved utveljing av visse utseger som skal gjelde framfor andre, kva slag kriterium nyttar ein då? – Eller kan ein somme tider sjå det slik at der ikkje finst noka underliggjande haldning hjå informanten, endå om vedkomande sjølv tykkjest meine det?

Viss det er slik som Martin Fishbein og Icek Ajzen (1975: 219, jf. fotnote 33) skriv, at avgløynde truer kan kome fram igjen i samband med haldningsundersøkingar og då endre synet til informanten, korleis kan ein då lite på at dei utvalde utsegnene er representative for dei som har ytra dei?

Viss det er slik at folk lett inntek haldningar som samsvarar med åtferda deira (jf. Eagly & Chaiken 1993: 16, sjå ovf.), men òg at haldningar kan føre til handling, verkar dette som ein høne og egg-problematikk – kva kom fyrst? Kanskje kan den tilsynelatande rundgangen heller sjåast som ein slag spiralgang: Ei haldning finst, ho vert justert gjennom (nye) røynsler, (ny) kunnskap eller på grunn av åtferd, og slik held det på. Men det ligg då nært å spørje om ein har med “sosialpsykologiske” haldningsendringar å gjere, eller om måten å sjå det på, nærmar seg eit sosialkonstruktivistisk haldningssyn.

Det siste spørsmålet er aktuelt å stille òg med tanke på det Fishbein og Ajzen (1975: 343f., jf. fotnote 38) skriv, at mange variablar utanom sjølve haldninga påverkar åtferda. No er der i seg sjølv ikkje noko årsak-verknad-høve mellom haldning og åtferd, men – med tanke på om det er slik at åtferda påverkar haldninga –

kor mange utanforliggjande, innverkande omsyn kan der likevel vere før synsmåten må reknast som sosialkonstruktivistisk? Kvar går grensa mellom ei "sosialpsykologisk" underliggjande haldning som vert tøya eller utvatna pga. desse andre omsyna, og ei "sosialkonstruktivistisk" overflatedhaldning som vert onnorleis så snart situasjonen endrar seg? Grenselandet mellom dei to tilnærmingane verkar i slike høve svært vagt.

6.2 *Problem med det sosialkonstruktivistiske synet*

Viss alle utsegner har lik verdi fordi dei gjeld for dei aktuelle samanhengane dei er sagde i, vert der då nokon haldningar att å skildre? Kor stor verdi har utsegnene eller det dei skal representere, når alt kan verte endra i fyrste krossvegen? Sjølve kommunikasjonen og diskursen vert då det viktige, ikkje det kommuniserte. Der vert ingen budskap. – Og om der hadde funnest nokon – viss det er slik at haldningar og det ein meiner ein står for, berre er sjølvluring og innbiling og kalkulering i kostnad og vinst, kor mykje kunne ein då tru på den budskapen? Dessutan: Kva vert der att av gehalten i folk etter eit slikt syn?

Det er òg problematisk at sosialkonstruktivistar i og med at dei omtalar haldningar, ser ut til å meine at slike finst, samtidig som haldningane kan verte framstilte som noko overlatt ein legg seg til med for å passe inn i miljøet (jf. Dahl 1997: 37, 141f.)⁶⁰. Eg saknar ein uttrykksmåte der dei får fram om dei meiner haldningar finst eller ikkje, alternativt ei meir tydeleg utgreiing om kva dei legg i haldningsomgrepet. Slik det er no, verkar dei meir opptekne av å

---

60 Dahl 1997: 37: "Endelig bliver mange holdninger til på den måde, at man forsøger at gætte, hvad de mennesker, man identificerer sig med, kan tænkes at mene, hvorefter man formulerer det som sin holdning." Sst.: 141f.: "[...] holdninger tjener til vigtige, stabiliserende formål. [...] På det indre plan stabiliserer de ens personlighed, og på det ydre plan stabiliserer de forholdet til ens venner og bekendte. Når man gennemgår sine holdninger i tankerne, så konstruerer eller rekonstruerer man altså en bestemt personlighed for sig selv [...]. Og når man siger sine holdninger højt, hvilket som regel sker for at opnå bekræftelse og ikke for at vække til modsigelse, så bekræfter man, at man tilhører en bestemt gruppe." (Delar av dette kan elles minne litt om det Eagly og Chaiken skriv om normativ påverknad, jf. ovf. i 3.3.1.2.)

fortelje kva sosialpsykologane meiner her, og av å distansere seg til det.

Viss alle tilpassar seg kvarandre, kvifor får ikkje alle same haldningane til slutt? Kan det vere t.d. fordi ein ser vekk frå haldningane til folk ein ikkje identifiserer seg med, jf. Dahl om å gjere andre livsstilshaldningar til lått eller demonisere dei – altså at ein tilpassar seg berre innanfor *gruppa*? Men likevel, viss ein kalkulerer og tilpassar seg for å gjere det laglegast mogleg for seg, gjeld det òg utanfor gruppa. Viss det er medvite og ei form for spel, rører det neppe ved *haldningane*. Men om det er umedvite, kva då?

6.3 Konklusjon

I presentasjonen av dei to synsmåtane har eg prøvd å syne at sosialpsykologane meiner haldningar finst, og at haldningar for dei kan eksistere på både grunt og djupare nivå i individa. Eg er uviss på om dei meiner at haldningar òg kan vere *mellom*individuelle. Sosialkonstruktivistar, slik eg tolkar dei, ser derimot på den *eine* sida ut til å meine at haldningar finst, men berre som kulturskapte og situasjonsavhengige fenomen, og dermed *berre* som noko sosialt og altså mellommenneskeleg. På den *andre* sida tykkjest konsekvensane av noko av haldningsomtala deira (t.d. hjå Dahl) verte at haldningar i det heile ikkje finst. Konstruktivistane gjev dermed tvitydige – eller iallfall utydelege – signal her. – Haldningar er for sosialkonstruktivistane i alle høve ikkje *djupare*liggjande sinnsfenomen. Slik Burr (2003) (jf. ovf. i 3.2) framstiller det, er haldningar i det heile ikkje noko *indre* fenomen.

Spørsmåla eg stilte ovanfor, har ikkje eg svar på. Men det som etter kvart er vorte tydeleg for meg, er at eg i analysearbeidet mitt ikkje kan nytte éi tilnærming åleine. Skulle eg velje berre den sosialkonstruktivistiske, vart den ytste konsekvensen, slik eg ser det, at eg ikkje kunne bruke intervjumaterialet mitt, sidan utsegnene der ikkje kunne fortelje noko om haldningar. Skulle eg velje berre den sosialpsykologiske, ville truleg altfor lite av omstenda utanfor sjølve haldningsyttringane – det som skjer *mellom* individa –, få verke inn. Vidare ville neppe ei kopling mellom ei inkonsistent framstilling og truverd vere godtakande innanfor sosialpsykologien. Og eg meiner det er råd å kople dei.

Ut frå gjennomgangen framanfor vert svaret på om haldningar finst, avhengig av kva ein legg i omgrepet. Set ein det på spissen, ville – slik eg ser det – ein sosialpsykolog svare positivt og ein sosialkonstruktivist måtte svare negativt. Dermed lyt ein etter mi meining i ei haldningsgransking velje ein sosialpsykologisk innfallsvinkel, eller iallfall ha tyngdepunktet sitt i sosialpsykologien, dersom ein skal ta haldningsomgrepet på alvor.

Men som det òg har gått fram, er ikkje oppfatningane nødvendigvis heilt absolutte i dei to tilnærmingane. Skiljelinene kan stundom verke flytande. Ein kan òg sjå det slik at dei to tilnærmingane utfyller kvarandre. På kvar sine måtar gjev dei ulike slag innsikter. Så sjølv om intervjumaterialet mitt har eit sosialpsykologisk utgangspunkt, finn eg det difor naturleg, alt etter situasjonen, å òg kunne nytte verkemiddel som vanlegvis sosialkonstruktivistar bruker.⁶¹ Dette er fordi eg finn at haldningar har *både* individbaserte og sosiale sider. Det vil seie at eg ser haldningar som djupare og/eller grunnare, individuelle og til dels mellomindividuelle fenomen – like lite som ein kan oversjå det psykologiske ved haldningar, kan ein sjå vekk frå sosiale mekanismar eller prosessar i samband med dei.

For å svare meir tydeleg på det innleiande spørsmålet, vil eg dermed seie at for meg eksisterer haldningar, og det gjer dei – aktivt eller passivt og medvite eller umedvite for haldningssubjekta – i menneska, og dei kan òg utviklast og påverkast i samkvæmet mellom menneske.

---

61 Jørgensen og Phillips (1999: 12) poengterer at dei diskursanalytiske tilnærmingane dei omtalar, utgjer ei "pakkeløysing" for teori og metode, og at ein ikkje kan bruke tilnærmingane til dataanalyse utan det teoretiske og metodologiske grunnlaget som høyrer med. Eg ser det likevel slik at ein må kunne gjere bruk av delar av tankegangen i diskurspsykologien utan å gjere vald på tilnærminga. Dei glidande overgangane mellom synsmåtar innanfor sosialpsykologien og sosialkonstruktivismen (jf. t.d. siste avsnittet i 3.3.1.2, sist i 3.3.2 og i fotnote 61) stør etter mitt syn dette.

Referansar

- Ajzen, Icek. 1988. *Attitudes, Personality, and Behavior*. Milton Keynes: Open University Press.
- Allport, Gordon W. 1935. "Attitudes." I: Carl Murchison (red.). *A Handbook of Social Psychology*. Bd. 2. S. 798–844. (The International University Series in Psychology.) New York: Clark University Press.
- Bokmålsordboka. 1993. Landrø, Marit Ingebjørg ofl. (red.). (2. utg.; 1. utg. 1986.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Brehm, Sharon S., Saul M. Kassin og Steven Fein. 1999. *Social Psychology*. (4. utg.; 1. utg. 1990.) Boston: Houghton Mifflin.
- Burr, Vivien. 2003. *Social Constructionism*. (2. utg.; 1. utg. 1995.) London: Routledge.
- Dictionary of Psychology. A comprehensive guide to the contemporary vocabulary of the English-speaking world*. 2001. Colman, Andrew M. (red.). Oxford: University Press.
- Cooper, Robert L. and Joshua A. Fishman. 1974. "The study of language attitudes." I: *International Journal of the Sociology of Language* 3. S. 5–19.
- Dahl, Henrik. 1997. *Hvis din nabo var en bil*. København: Akademisk forlag.
- Doob, Leonard W. 1947. "The Behaviour of Attitudes." I: Kerry Thomas (red.). 1971. *Attitudes and Behaviour. Selected Readings*. S. 34–51. Harmondsworth: Penguin.
- Eagly, Alice H. og Shelly Chaiken. 1993. *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth, Tex.: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Festinger, Leon. 1957. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Fishbein, Martin. 1967. "Attitude and the Prediction of Behaviour." I: Kerry Thomas (red.). 1971. *Attitudes and Behaviour. Selected Readings*. S. 52–83. Harmondsworth: Penguin.
- Fishbein, Martin og Icek Ajzen. 1975. *Belief, Attitude, Intention and Behavior. An Introduction to Theory and Research*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Frønes, Ivar. 2001. *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jerdal, Else. 1998. "Vitenskapsteoretisk blick på Giddens og Bourdieu." I: Fürst, Elisabeth L'orange og Øystein Nilsen (red.). *Modernitet, Refleksjoner og idébrytninger*. S. 254–280. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag: Samfundslitteratur.

- Lambert, William W. og Wallace E. Lambert. 1964. *Social Psychology*. (Prentice-Hall Foundations of Modern Psychology Series.) Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Norsk Ordbok. 2002. Lars S. Vikør (red.). Bd. IV. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nynorskordboka. 2001. Hovdenak, Marit ofl. (red.). (3. utg.; 1. utg. 1986.) Oslo: Det Norske Samlaget.
- Oxford English Dictionary. 1989. Simpson, John A. og Edmund S. C. Weiner (red.). (2. utg.; 1. utg. 1928.) Oxford: Oxford University Press.
- Potter, Jonathan og Margaret Wetherell. 1987. *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications.
- Potter, Jonathan. 1996. "Attitudes, Social Representations and Discursive Psychology." I: Margaret Wetherell (red.). *Identities, Groups and Social Issues*. S. 119–173. London: Sage Publications.
- Rosenberg, Milton J. og Carl I. Hovland. 1960. "Cognitive, Affective, and Behavioral Components of Attitudes." I: Milton J. Rosenberg ofl.: *Attitude Organization and Change. An Analysis of Consistency among Attitude Components*. S. 1–14. (Yale studies in attitude and communication. Bd. 3.) New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Taylor, Shelley E., Letitia Anne Peplau og David O. Sears. 2000. *Social Psychology*. (10. utg.; 1. utg. 1970.) Upper Saddle River, N. J.: Prentice Hall.
- Teigen, Karl Halvor. 1997. "Sosialpsykologi." I: Geir H. Nielsen og Kjell Raaheim. *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. S. 531–549. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 1964. Fowler, H. W. og F. G. Fowler (red.). (5. utg., rev.; 1. utg. 1911.) Oxford: Clarendon Press.
- Thompson, John B. "Editor's Introduction." I: Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. S. 1–31. Cambridge: Polity Press.
- Thurstone, L. L. 1931. "The Measurement of Social Attitudes." I: Kerry Thomas (red.). 1971. *Attitudes and Behaviour. Selected Readings*. S. 21. Harmondsworth: Penguin.
- Venås, Kjell. 1984. *Mål og miljø*. (2. utg.; 1. utg. 1982.) Oslo: Novus.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. 1994. David Yerkes (red.). New York: Gramercy Books.